

Χαρκιολάκης, Α. (2016). Μουσική εκπαίδευση, τεχνολογία και ιστορική μνήμη. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), *Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση)* (σσ. 544-549). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Μουσική εκπαίδευση, τεχνολογία και ιστορική Μνήμη

Αλέξανδρος Χαρκιολάκης

Μουσικολόγος, Διευθυντής της Μουσικής Βιβλιοθήκης Erol Üçer,
Λέκτορας Ιστορικής Μουσικολογίας, MIAM – Istanbul Technical University
a.charkiolakis@gmail.com

Περίληψη

Οι εκπαιδευτικές πρακτικές στην εποχή μας επιβάλλουν χρήση του διαδικτύου και της πληροφορίας. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μουσική εκπαίδευση, η οποία διαπλέκεται και συνδιαλέγεται, στα πλαίσια της διαθεματικότητας, με την εκπαιδευτική διαδικασία. Ταυτόχρονα όμως με τη μουσική πληροφορία ο εκπαιδευτικός έρχεται αντιμέτωπος με προκλήσεις που αφορούν κι άλλες έννοιες όπως τη διαχείριση της ιστορικής μνήμης, η οποία αποτελεί βασικό θέμα συζήτησης. Έτσι, κατά τη διάρκεια του μαθήματος της μουσικής, η παράθεση της ιστορικής πραγματικότητας δεν είναι μία σειρά στείρων πληροφοριών αλλά αποτελεί βασικό πυλώνα της διαμόρφωσης της μουσικής πραγματικότητας.

Σε αυτή την ανακοίνωση ευελπιστώ να καταδείξω τη σημασία της μουσικής πληροφόρησης. Ακόμη, θα προσπαθήσω να μιλήσω για το πώς μπορεί να υπάρξει μια βέλτιστη διαχείριση των πηγών. Τέλος, θα διερευνήσω τη χρήση όλων των παραπάνω στην εκπαίδευση σε διεθνές επίπεδο. Για να μπορέσω να αναδείξω τα προαναφερθέντα θα χρησιμοποιήσω ως case study το «Music and the Holocaust» (<http://holocaustmusic.ort.org/>)

Λέξεις κλειδιά: μουσική εκπαίδευση, εκπαιδευτικά προγράμματα, πηγές μουσικής πληροφόρησης, ιστορική μνήμη

Charkiolakis, A. (2016). Music education, technology and historical memory. In M. Kokkidou & Z. Dionyssiou (Eds.), *Music Literacy: Formal and Informal Ways of Music Teaching-Learning (Proceedings of the 7th International Conference of the Greek Society for Music Education)* (pp. 544-549). Thessaloniki: GSME.

Music education, technology and historical memory

Alexandros Charkiolakis

Musicologist, Head of the Erol Üçer Music Library

Lecturer at MIAM Istanbul Technical University

a.charkiolakis@gmail.com

Abstract

The educational practices of today involve a wide use of the web. The same happens with music education which has evolved and does not only involve lecturing in the classroom. On the contrary, music education is currently treated as an interdisciplinary subject. Since educational processes have changed, the educator has to deal with more complex situations such as management of collective memory. This is a dominating issue that runs through and surpasses history itself and involves more, including music information. Therefore, in a music class, information within historical background, is becoming common.

In this paper, I am planning to discuss the importance of music information and the comprehensive perception of historical issues. Moreover, I will examine how one can make best use of sources. In order to make a clear point, I will use as a case study the project “Music and the Holocaust” (<http://holocaustmusic.ort.org/>).

Keywords: music education, educational programs, music information resources, collective memory

Στο κείμενο αυτό θα επιχειρήσω να πραγματευτώ ζητήματα που άπτονται των τομέων της ιστορικής μνήμης και κατ' επέκταση της μουσικής της έκφρασης. Κατόπιν, θα με απασχολήσει το πώς αυτά γίνεται εφικτό να τα προσεγγίσουμε μέσω της τεχνολογίας και πώς μπορούν να επιδράσουν καταλυτικά στη εκπαίδευση (μουσική αλλά και διαθεματική). Η ιστορική μνήμη αποτελεί ένα διαρκές ερώτημα για όλους, όπως καταμαρτυρούν και πρόσφατα γεγονότα με συζητήσεις να διεξάγονται για την ορθή χρήση όρων όπως η γενοκτονία και η εθνοκάθαρση. Κάποιες φορές αυτές οι συζητήσεις γίνονται εν θερμώ, κάτι που συνήθως αποβαίνει εις βάρος της ιστορικής πραγματικότητας, της αλήθειας και της μνήμης (Wertsch, 2008· Olick, 1999).

Η ιστορικότητα μιας πραγματικότητας χρειάζεται τον απαραίτητο χρόνο για να καταδειχθεί και η προσέγγισή της έχει άμεση σχέση με τις ερευνητικές δυνατότητες και τις πηγές που έχουμε διαθέσιμες. Όσο περισσότερες οι πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας, τόσο ευκολότερο και ιστορικά αληθές καθίσταται το έργο του επιστήμονα αλλά και του εκπαιδευτικού που θα χρησιμοποιήσει την πληροφορία. Ο ιστορικός οφείλει να αποτιμά τα γεγονότα με αντικειμενικότητα και να τα μεταδίδει στις επόμενες γενιές δίχως περιττολογίες και υπερβολές, δίχως πολιτικά πάθη ή άλλα στεγανά. Με την ιστορικότητα συμβαδίζει και η ιστορική μνήμη, ένας διαρκής αγώνας για να θυμόμαστε εκείνα που σημάδεψαν την ανθρωπότητα, να διδασκόμαστε από τα παθήματα του παρελθόντος και να αποφεύγουμε τις λανθασμένες επιλογές. Καταθέτοντας μία προσωπική άποψη, πιστεύω ότι η ιστορική μνήμη δεν διαφυλάσσεται με τη νομοθέτηση εναντίον «απαγορευμένων» απόψεων, αλλά με την παιδεία. Η προσπάθεια χειραγώγησης ή επιβολής μιας λίστας «επιτρεπόμενων» και «μη επιτρεπόμενων» απόψεων φέρνει συνήθως το αντίθετο αποτέλεσμα. Αντιθέτως, μία επιστημονικά τεκμηριωμένη άποψη υπόκειται στην αντικειμενική αξιολόγηση και κρίνεται στα επιστημονικά φόρα και διαδικασίες. Η άποψη καθίσταται ισχυρή όσο ισχυρότερα τα ευρήματα κι όχι όσο αυτή επιτρέπεται ή απαγορεύεται να αποτελεί μέρος της εν γένει παιδείας. Η παιδεία όμως περνάει μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Στις μέρες μας συζητάμε πολύ και συχνά το ζήτημα της διεπιστημονικότητας, η οποία ανοίγει διάπλατα το δρόμο προς μια διεύρυνση της παιδευτικής διαδικασίας μέσω πολυσήμαντων συνδυασμών γνωστικού επιπέδου (Horn & Ritter, 1986). Για να προσεγγίσουμε όμως τα αποτελέσματα που θέλουμε να επιτύχουμε μέσω της πολυπόθητης διεπιστημονικότητας, δεν αρκεί μονάχα να διερευνούμε τα ζητήματα συνδυαστικά, αλλά και να ανακαλύψουμε νέους τρόπους προσέγγισης του υλικού. Η τεχνολογία και τα εργαλεία που μας παρέχει, είτε μιλώντας για το επίπεδο και την ποιότητα της διασύνδεσής τους είτε μιλώντας φυσικά για το καθαυτό υλικό το οποίο μπορεί να βρίσκεται πλέον μπροστά μας σε μεγάλους όγκους δεδομένων (διαδίκτυο), θέτουν τη μαθησιακή διαδικασία σε νέα μονοπάτια αναζήτησης βέλτιστων επιλογών για τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα μέσα στη τάξη.

Ας επικεντρωθούμε τώρα στη μουσική παιδεία και ας προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την διαμορφούμενη πραγματικότητα. Θα παραθέσω ένα παράδειγμα από τη δική μου πείρα. Εδώ θα ήθελα να ξεκινήσω με μια παραδοχή και να πω ότι η μουσικολογία είναι ένας σχετικά παρεξηγημένος, επιστημονικά, κλάδος. Οι απόφοιτοι των τμήματων μουσικών σπουδών αποκαλούνται αναφανδόν «μουσικολόγοι» (φαντάζομαι, συχνά χωρίς τη θέλησή τους) κι έτσι αυτομάτως συνάγεται ότι όσοι πηγαίνουν στο πανεπιστήμιο και αποκτούν το πτυχίο τους είναι

«μουσικολόγοι». Φυσικά αυτό είναι λάθος. Πολλοί από αυτούς θα ήταν πρόθυμοι να αυτοπροσδιοριστούν ως μουσικοπαιδαγωγοί, μουσικοί εκτελεστές, συνθέτες, ή να τους αποδοθούν άλλες, πλείστες ιδιότητες. Σε αυτό το κείμενο όμως δεν θα επιχειρήσω να διαλευκάνω και να διευθετήσω τις όποιες παρεξηγήσεις γύρω από την ορολογία ή τα συνδικαλιστικά δικαιώματα του καθενός. Αναφέρω όμως τη μουσικολογία ως ένα παράδειγμα επιστημονικού κλάδου όπου η διεπιστημονική προσέγγιση είναι συχνά απαραίτητη. Πώς γίνεται να γράφεις για το *Φιντέλιο* του Μπετόβεν αν δεν γνωρίζεις τι είναι ο Διαφωτισμός και το επαναστατικό πνεύμα της εποχής; Πώς γίνεται να διερευνάς τη μουσική του Βάγκνερ αν δεν γνωρίζεις τις πολιτικές και φιλοσοφικές απόψεις του συνθέτη και δεν έχεις διαβάσει για τις μυθολογικές απολήξεις των έργων του που απόκεινται στον κόσμο της Σκανδιναβικής μυθολογίας; Και τόσα άλλα παραδείγματα που θα μπορούσε κανείς να αναφέρει. Τι θέλω να αποδείξω με αυτό; Η μουσικολογία ως ειδικός κλάδος αλλά και κατ' επέκταση η μουσική και η μουσική διδασκαλία που μας ενδιαφέρει πολύ περισσότερο εδώ, έχει από το χαρακτήρα της μία διεπιστημονική χροιά. Αρκεί να αποφασίσει κάποιος να την αναδειξεί καταβάλλοντας τον ανάλογο κόπο και αφιερώνοντας τον ανάλογο χρόνο.

Με τον ίδιο τρόπο λοιπόν που ένα επιστημονικό αντικείμενο που έχει ως αντικείμενο έρευνας ένα καλλιτεχνικό δημιούργημα διασυνδέεται με την περιρρέουσα πραγματικότητα της εποχής κατά την οποία λαμβάνει χώρα η δημιουργία του συγκεκριμένου έργου τέχνης, έτσι ακριβώς διασυνδέονται οι πληροφορίες όταν καλούμαστε να διδάξουμε σε διαφορετικά επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο το μουσικό έργο αυτό καθεαυτό, σε ένα δεύτερο επίπεδο τοποθετώντας το μουσικό έργο στα πλαίσια μιας ιστορικής περιόδου και σε τρίτο επίπεδο αναφορικά σε σχέση με το συνολικό έργο ενός συνθέτη και τις αλλαγές που αναπόφευκτα επέρχονται με βάση τα χρόνια και τις εμπειρίες του. Σε αυτά τα τρία γνωσιακά επίπεδα λοιπόν οφείλουμε να κάνουμε χρήση της μουσικής πληροφορίας η οποία βρίσκεται σε πολλές διαφορετικές μορφές (Ασλανίδη κ.ά., 2015). Η μουσική πληροφορία διακρίνεται στις μέρες μας σε δύο τύπους: την αναλογική και την ψηφιακή. Στη δική μας περίπτωση, κι όπως θα δούμε παρακάτω, θα μας απασχολήσει η ψηφιακή της έκφανση δίχως φυσικά να αποτιμώ τις αναλογικές πηγές ως κάτι υποδεέστερο. Αντιθέτως, πολλά πράγματα που δεν υπάρχουν σε ψηφιακή μορφή, όσο κι αν αυτό εκπλήσσει ακόμη πολλούς όταν το αντιλαμβάνονται, είναι απαραίτητο να αναζητούνται και να αποτελούν μέρος της διδακτικής διαδικασίας, έστω κι αν χρειάζεται να αναλώσουμε χρόνο πάνω σε δυσεύρετες αναλογικές πηγές. Αυτό συμβαίνει επειδή το κάθε ζήτημα θα πρέπει να προσεγγίζεται με βάση τα ευρήματα που υπάρχουν κι όχι με το τι μπορούμε να έχουμε άμεσα διαθέσιμο και μόνο. Γιατί αν περιοριστούμε μονάχα στα άμεσα διαθέσιμα τεκμήρια και την άμεσα διαθέσιμη πληροφορία, αυτό ενδέχεται να έχει επιπτώσεις στις ορθές ιστορικές παραμέτρους.

Παραπάνω αναφέρθηκα στο θέμα της ιστορικής μνήμης και μετά συζήτησα για τη μουσική και τη διδασκαλία της. Τώρα θα προσπαθήσω να συγκεράσω αυτές τις δύο έννοιες χρησιμοποιώντας ένα συγκεκριμένο παράδειγμα διατήρησης της ιστορικής μνήμης σε συνδυασμό με τη μουσική. Για το λόγο αυτό θα αναφερθώ στη διαδικτυακή πύλη *Music and the Holocaust* (<http://holocaustmusic.org/>) η οποία δημιουργήθηκε ύστερα από μία πρωτοβουλία της διεθνούς Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης ORT (στα ρωσικά: Obchestvo Remeslenogo Truda που μεταφράζεται ως

Association for the Promotion of Skilled Trades). Η ORT, η οποία είναι εβραϊκή οργάνωση και δείχνει ιδιαίτερη ευαισθησία σε ζητήματα που αφορούν το Ολοκαύτωμα, ανέθεσε σε μία πλειάδα ειδικών επιστημόνων να συγγράψουν μία ιστορία της μουσικής που συνδέεται πρωτίστως με το Ολοκαύτωμα και, σε δεύτερο πλάνο, με τη μουσική που έχει σχέση με το Τρίτο Ράιχ. Η διεπιστημονικότητα του εγχειρήματος αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ένας ικανός αριθμός εκ των συντελεστών δεν είναι μουσικολόγοι. Ανάμεσά τους είναι μία θεατρολόγος, μία ιστορικός ειδική για θέματα γυναικών, ένας ιστορικός ειδικός πάνω στα θέματα των γκέτο κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ο ίδιος επιζών ενός τέτοιου, ένας ραββίνος με μουσικές σπουδές, ένας ειδικός στη ταξιδιωτική ιστορία, κι ένας ειδικός στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αυτοί πλαισιώνουν την όλη προσπάθεια με στόχο να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν καλύτερη κάλυψη του πολύπλευρου αντικειμένου. Η μουσική της εποχής, παρόλο που έχει ξεκάθαρα ενδιαφέρον από μόνη της, είναι ένα μέσο για να περιγραφεί εναλλακτικά ο τρόμος του Ολοκαυτώματος αλλά και συνολικά οι πρακτικές των ναζί γύρω από θέματα που άπτονταν της μουσικής ζωής κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας τους στη Γερμανία και αλλού.

Τα τέσσερα βασικά ζητήματα στα οποία γίνεται αναφορά στη διαδικτυακή αυτή πύλη είναι κατά σειρά: (α) πολιτική και προπαγάνδα, (β) αντίσταση και εξορία, (γ) μνήμη, και τέλος (δ) οι αντιδράσεις στη ναζιστική θηριωδία. Όλα αυτά πάντοτε σε άμεση κι έμμεση σχέση με τη μουσική πραγματικότητα και τη μουσική δημιουργία της εποχής και τα δρώντα πρόσωπα.

Στην ιστοσελίδα συμπεριλαμβάνονται ηχητικά παραδείγματα από έργα της εποχής τα οποία διασυνδέονται με τα γεγονότα καθώς κι ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον λεξικό προσώπων που ενεπλάκησαν με διάφορους τρόπους με τις ναζιστικές δυνάμεις. Οι δυνατότητες που δίνει η τεχνολογία αποτυπώνεται φυσικά με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο διαδραστικός χάρτης όπου σημειώνονται οι θέσεις στρατοπέδων συγκέντρωσης και θανάτου καθώς και γκέτο, κι όλα αυτά με απευθείας αναφορές στη μουσική ζωή (για εκείνους που διαβάζουν αυτές τις γραμμές κι αναρωτιούνται, ναι υπήρχε μουσική ζωή σχεδόν σε κάθε γερμανικό στρατόπεδο, είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και στο Άουσβιτς υπήρχε μία υποτυπώδης ορχήστρα). Από μουσικής απόψεως, το γκέτο του Τερεζίν παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς εκεί έδρασαν και δημιούργησαν αρκετοί συνθέτες όπως ο Χανς Κράσα, ο Βίκτορ Ούλμαν και αρκετοί άλλοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Τερεζίν κατάφεραν να ανεβάσουν μέχρι και δύο όπερες που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια των ετών αιχμαλωσίας από τους Ναζί. Οι όπερες αυτές ανέβηκαν εκεί. Η μία μάλιστα, η όπερα *Brundibar* του Χανς Κράσα, είναι παιδική όπερα και στις μέρες μας υπάρχουν διάφορα παιδαγωγικά project που συμπεριλαμβάνουν το συγκεκριμένο έργο (Dobbs, 2013· Rovit, 2000).

Άφησα για το τέλος το μέρος εκείνο που απευθύνεται αποκλειστικά σε δασκάλους και μαθητές και το οποίο συμπεριλαμβάνεται στο τελευταίο κομμάτι που τιτλοφορείται «Resources and References». Εκεί υπάρχουν ειδικά σχέδια μαθήματος για δασκάλους που αφορούν το Ολοκαύτωμα και τη μουσική. Παράλληλα, λειτουργεί κι ένα μέρος της πύλης ειδικά για μαθητές. Η σχεδίαση είναι καλαίσθητη και αρκετά μοντέρνα ώστε να αποτελεί ελκυστική επιλογή για τους νέους. Εκεί, εξετάζονται θέματα που αφορούν τη μουσική και την ιδεολογία, τη μουσική ως αντιστασιακή

πράξη, τη μουσική ως μνήμη και άλλα τα οποία φυσικά μπορεί ο δάσκαλος να τα χρησιμοποιήσει αναλόγως των αναγκών του.

Έχοντας παρουσιάσει ακροθιγώς και μέσα στα πλαίσια του περιορισμένου χώρου που έχω στη διάθεσή μου τη συγκεκριμένη πύλη, ελπίζω να έγινε κατανοητή η χρησιμότητά της στη διττή αποστολή που έχουν αναλάβει οι συντελεστές της. Από τη μια, προσπαθούν να διατηρήσουν, οπτικοποιήσουν και τεκμηριώσουν την ιστορική μνήμη που αφορά ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα όλων των εποχών, δηλαδή το Ολοκαύτωμα εναντίον των ευρωπαϊών πολιτών που ήταν Εβραίοι στο θρήσκευμα, κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας τους. Από την άλλη, η επιλογή διασύνδεσης με τη μουσική αποτελεί ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα απόφαση για όλους εμάς που κινούμαστε στο χώρο της μουσικής πραγματικότητας, είτε ως δάσκαλοι, είτε ως ερευνητές αλλά και ως διαχειριστές της μουσικής πληροφορίας ή υπό οιαδήποτε ιδιότητα η καθεμία και ο καθένας φέρει. Η ισχυρή τεκμηρίωση των γεγονότων που παρουσιάζονται, αποτελεί βασικό πλεονέκτημα του εγχειρήματος. Η διεπιστημονική προσέγγιση που επιχειρείται στέφεται από απόλυτη επιτυχία προσφέροντας πλήθος υλικού προς χρήση σε όσους επιλέξουν αυτήν την πύλη για να διδάξουν το μάθημά τους, σε οποιοδήποτε επίπεδο και βαθμίδα εκπαίδευσης κι αν ανήκουν.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η τεχνολογία μας προσφέρει ακόμη μία πολύτιμη υπηρεσία: μας δίνει πρόσβαση σε συγκεντρωμένο υλικό, σε συγκεντρωμένη μουσική πληροφορία για να είμαι πιο ακριβής. Η ιστορική μνήμη και γνώση διαπλέκεται με τη μουσική πληροφορία και το αποτέλεσμα είναι συναρπαστικό. Εναπόκειται σε μας πλέον να χρησιμοποιήσουμε σωστά τις πηγές, δίχως παρωπίδες και να απευθυνθούμε στο ακροατήριό μας με ζέση και εμπιστοσύνη.

Βιβλιογραφία

- Ασλανίδη, Μ., Βράκα, Β., Κριεζή, Β., Κωσταγιόλας, Π., Λαβράνος, Χ., Παπαδάτος, Ι., & Χαρκιολάκης, Α. (2015). *Πηγές μουσικής πληροφόρησης και πληροφοριακή παιδεία* (Επιμ. Χ. Λαβράνος & Α. Χαρκιολάκης). Αθήνα: Fagotto Books.
- Dobbs, T. L. (2013). Remembering the singing of silenced voices: Brundibár and problems of pedagogy. *Philosophy of Music Education Review*, 21(2), 156-177.
- Horn, T. C. R., & Ritter, H. (1986). Interdisciplinary history: A historiographical review. *The History Teacher*, 19(3), 427-448.
- Olick, J. K. (1999). Collective memory: The two cultures. *Sociological Theory*, 17(3), 333-348.
- Rovit, R. (2000). The "Brundibár" project: Memorializing Theresienstadt children's opera. *PAJ: A Journal of Performance and Art*, 22(2), 111-122.
- Wertsch, J. V. (2008). The narrative organization of collective memory. *Ethos*, 36(1), 120-135.